

Əcnəbilər haqqında qanunvericiliyə əsasən tutulmuş xarici vətəndaşlar

7-ci Ümumi məruzədən çıxarış (1997)

A. İlk qeydlər

24. Komitənin nümayəndələri təcridxanalara baş çəkərkən əcnəbilər haqqında (sonradan «tutulmuş mühacirlər») qanunla azadlıqdan məhrum edilmiş xarici vətəndaşlarla tez-tez qarşılaşmalı olurlar. Bunlar kimlərdir: həmin ölkəyə giriş icazəsi verilməyən şəxslər; ölkəyə qeyri-qanuni daxil olmuş və sonradan hakimiyyət orqanları tərəfindən üzə çıxarılan şəxslər; ölkədə qalma müddətləri qurtarmış şəxslər; siyasi sığınacaq axtaran və tutulub saxlanması hakimiyyət orqanları tərəfindən zəruri sayılan şəxslər və sair.

Sonrakı bölmələrdə Komitənin bu kimi şəxslərlə əlaqədar məşğul olduğu əsas problemlərdən bəziləri təsvir edilir. Komitə bu yolla milli orqanlara tutulmuş mühacirlərlə rəftara dair geniş mənada isə azadlıqdan məhrum edilmiş bu kateqoriyadan olan şəxslərlə bağlı məsələlərin müzakirəsinə imkan yaratmaq ümidindədir. Komitə Ümumi məruzənin bu hissəsi ilə əlaqədar şərhləri alqışlayır.

B. Müvəqqəti həbsdə saxlama müəssisələri

25. Komitənin nümayəndələri həmin yerlərə baş çəkərkən ölkəyə giriş məntəqələrində xüsusi saxlanma otaqlarından tutmuş polis məntəqələrinin nəzdində kameralara, həbsxana və tutulmuş şəxslərin saxlanması üçün mərkəzlərdəki mühacirlərin müxtəlif həbs şəraitində saxlanmasına təsadüf edirlər. Aeroportların tranzit və «beynəlxalq» zonalarında ölkəyə girişdən imtina edilmiş şəxslərin konkret saxlanma yerlərinə gəldikdə, bu kimi şəxslərin dəqiq hüquqi vəziyyəti müəyyən fikir ixtilafı doğurmuşdur. Komitə dəfələrlə bu kimi dəlillərlə rastlaşmışdır ki, belə şəxslər «azadlıqdan məhrum edilməmişlər», çünki onlar həmin zonanı istənilən anda öz seçimlərinə görə istənilən beynəlxalq reyslərdən birilə tərk edə bilərlər.

Komitə öz tərəfindən həmişə belə bir mövqedə durur ki, tranzit və ya «beynəlxalq» zonada qalma, şəraitdən asılı olaraq İnsan hüquqlarının qorunması haqqında Avropa Konvensiyasının 5(1) (f) maddəsinin mənasına görə azadlıqdan məhrum etmək deməkdir və deməli, bu cür zonalar Komitənin mandatı daxilindədir.

25 iyun 1996-cı ildə «Amuur Fransaya qarşı» işi üzrə Avropa İnsan hüquqları Məhkəməsinin qəbul etdiyi məhkəmə qərarı bu mövqeyin təsdiqi kimi qəbul edilə bilər.

Sığınacaq axtaran və 20 gün Paris-Orli aeroportunda tranzit zonada saxlanılan 4 şəxslə bağlı bu işdə Məhkəmə bildirmişdir ki, "sığınacaq axtaran şəxslərin sığınacaq almaq istədikləri ölkəni könüllü surətdə tərk edə bilmələri faktı azadlığın məhdudlaşdırılmasını istisna edə bilməz..." və qərar çıxarmışdır ki, «tranzit zonada şikayətçilərin saxlanılması, təcrübədə keçirdikləri məhdudiyətlər baxımından azadlıqdan məhrum edilməyə bərabər tutulur».

26. **Giriş məntəqələrində tutulanların saxlanma otaqları** çox vaxt, ələlxüsus uzun müddətli qalma tələblərinə uyğun gəlməmək kimi qəbul edilmişdir. Məsələn, Komitənin nümayəndələri tez-tez belə hallarla rastlaşmışlar ki, insanlar bir neçə gün ərzində aeroportun yaşamaq üçün yararsız zallarında saxlanılmışdır. Tamamilə aydındır ki, bu cür şəxslər üçün yatmaq şəraiti yaradılmalı, öz yüklərinə buraxılış təmin edilməli və müvafiq surətdə həmin yerlər duş və tualetlə təchiz olunmalı, habelə hər gün açıq havada gəzintilərə icazə verilməlidir. Bundan başqa, onlar qida qəbul etmək və həmçinin, ehtiyac olduqda tibbi xidmətlə təmin olunmalıdırlar.

27. Komitənin nümayəndələri bəzi ölkələrdə belə hallarla rastlaşmışlar ki, tutulmuş mühacirlər **polis məntəqələrində** uzun müddət (həftələrlə, bəzi hallarda aylarla) həbs altında saxlanmış və orta maddi şərait üzündən onlar hər hansı fəaliyyət formasından məhrum olmuş və çox vaxt cinayətdə şübhəli bilinən şəxslərlə bir həbsxana kamerasında saxlanmışlar. Belə vəziyyətə bəraət qazandırmaq olmaz.

Komitə dərk edir ki, tutulmuş mühacirlər bəzən müəyyən müddəti adi polis məntəqələrində keçirməli olurlar. Lakin oradakı şərait çox vaxt-əksər hallarda isə demək olar ki, həmişə –uzunmüddətli saxlanmaya uyğun gəlmir. Deməli, tutulmuş mühacirlərin belə müəssisələrdə keçirdikləri vaxt müddəti mütləq minimuma endirilməlidir.

28. Komitənin nümayəndələri çox vaxt tutulmuş mühacirlərin saxlanma halları ilə rastlaşırlar. Belə müəssisələrdə saxlanma şəraiti eyni olsa da (hərçənd bu, həmişə belə olmur) Komitə belə yanaşmanı kökündən qüsurlu sayır. Təyininə görə həbsxana cinayət hüquq pozuntusunu törətməyə görə məhkum olunmuş və ya şübhəli şəxslərdən başqalarının saxlanması üçün müvafiq üer deyil.

Etiraf edək ki, bəzi müstəsna hallarda tutulmuş mühacir tərəfindən zorakılıq tətbiq etmə ehtimalı olarsa, həbsxanada saxlanmaya bəraət qazandırmaq olar. Eyni zamanda stasionar müalicə zərurəti olarsa və digər müvafiq müalicə müəssisəsinin olmadığı hallarda tutulmuş mühaciri müvəqqəti olaraq həbsxananın səhiyyə xidməti müəssisəsində yerləşdirmək mümkündür. Lakin bu kimi şəxslər istintaq altında və ya məhğus olub-olmamasından asılı olmayaraq, azadlıqdan məhrum edilmiş digər şəxslərdən ayrıca saxlanılmalıdırlar.

29. Komitənin fikrincə, əsnəbilər haqqında qanunlara əsasən azadlıqdan məhrumetmə uzun bir müddət üçün zəruri hesab edilərsə, tutulmuş şəxslər xüsusi olaraq bu məqsədlər üçün təyin edilmiş mərkəzlərdə yerləşdirilməli, onlar üçün maddi şərait və bu kimi şəxslərin hüquqi vəziyyətinə müvafiq rejim yaradılmalı və müvafiq ixtisasa malik personalla təchiz edilməlidir. Komitə məmnuniyyətlə qeyd edir ki, Konvensiya Tərəfləri bu cür yanaşmaya riayət edir.

Aydındır ki, bu cür mərkəzlər müvafiq avadanlıqlarla təmin olunmalı, təmiz, təmirli və saxlanılan şəxslərin hamısı üçün yetərli yaşayış sahəsinə malik olmalıdır. Daha sonra, binanın ümumi görünüşü və layihəsinə diqqət yetirilməlidir ki, qazamat mühiti təəssüratı yaranmasın. Rejim fəaliyyətinə gəldikdə isə bura açıq havada məşqlər, ümumi otaq, radio-televiziya, qəzet və jurnallar, həmçinin müvafiq istirahət vasitələri (məsələn, stolüstü tennis və s. oyunlar) daxildir. Şəxslərin saxlanma müddəti nə qədər uzun olarsa, onlara təklif olunan fəaliyyət növləri də bir o qədər təkmil olmalıdır.

Tutulmuş mühacirlərin saxlandığı mərkəzlərin personalının üzərinə xüsusi vəzifə düşür. Əvvəla, dil səddinin əmələ gətirdiyi ünsiyyət çətinlikləri labüddür. İkincisi, bir çox saxlanmış şəxslər hər-hansı bir cinayətdə şübhəli bilinmədikləri halda azadlıqlarından məhrum olunma faktını çətin qəbul edəcəklər. Üçüncüsü, müxtəlif millətlərdən və ya etnik qruplardan olan məhbusların arasında ziddiyyətlərin yaranması təhlükəsi vardır. Bu səbəbdən Komitə belə mərkəzlərdə işə nəzarət edən heyətin rolunu xüsusilə vurğulayır və onun diqqətlə seçilməsi və müvafiq hazırlıq keçməsinə fikir verir. Şəxslərarası ünsiyyət sahəsində böyük bacarığa malik olmaqla bərabər göstərilmiş heyət saxlanılanların müxtəlif mədəniyyətləri ilə tanış olmalı və onların heç olmazsa, bəzilərinin uyğun dil qabiliyyəti olmalıdır. Bundan başqa, onlara saxlanılan şəxslərin mümkün stress vəziyyəti simptomlarını tanımaq (istər post- travmatik, istərsə də sosial-mədəni dəyişikliklərdən irəli gələn) və bunun qarşısını almaq yolları öyrədilməlidir.

C. Həbsdə saxlama zamanı təhlükəsizlik tədbirləri

30. Tutulmuş mühacirlərə azadlıqdan məhrum edilmiş digər kateqoriyalı şəxslərlə bərabər onların həbs olunduqları vaxtdan etibarən istədikləri şəxsə öz vəziyyətləri barədə məlumat vermək, vəkilə və ya həkimə müraciət etmək hüquqları vardır. Bundan əlavə onlara təxirəsalınmadan və anlaşıqları dildə öz hüquqları və barələrində tətbiq oluna biləcək prosedurlar haqqında müfəssəl məlumat verilməlidir.

Komitə qeyd edir ki, bu tələblərə bəzi ölkələrdə riayət olunur, bəzi ölkələrdə yox. Məsələn, səfərlər etmiş nümayəndə heyəti bir öx hallarda tutulmuş mühacirlərin anlaşıqları dildə öz qanuni hüquq və vəziyyətləri barədə tam məlumatlandırılmadıqlarının şahidi olmuşdur. Belə çətinliklərin öhdəsindən gəlmək üçün tutulmuş mühacirlər müntəzəm olaraq onlar barəsində tətbiq olunacaq prosedur və hüquqları izah edən sənədlərlə təmin olunmalıdırlar. Sənədlər ən öx yayılmış ümumi dildə olmalı və zəruri hallarda tərcüməçinin xidmətindən istifadə olunmalıdır.

31. Vəkilə müraciət etmək hüququ həbs altında keçirilən bütün müddətdə təmin olunmalı və həm təklidə, həm də müvafiq hakimiyyət nümayəndələri ilə sorğu-sual zamanı vəkilin iştirakının təmin olunması hüququ əhatə edilməlidir.

Tutulmuş mühacirlər saxlandıqları bütün müəssisələrdə tibbi xidmətlə təmin olunmalıdır. Xüsusilə sığınacaq axtaranların fiziki və psixoloji vəziyyətlərinə diqqət yetirilməlidir: onlardan bəziləri ola bilsin ki, yaşadıkları ölkədə işgəncələrə və ya qəddar rəftara məruz qalmışlar. Həkimlə təyin olunma hüququna istədiyi həkim tərəfindən müayinə edilmə hüququ da, əgər tutulmuş şəxs bunu istəyirsə, daxil olmalıdır. Lakin gözləmək olar ki, tutulan şəxs belə əlavə müayinənin məsrəflərini ödəyəcəkdir.

Daha geniş mənada tutulmuş mühacirlərin həbsdə olduğu müddət ərzində xarici aləmlə əlaqə saxlamaq hüququ olmalıdır, xüsusilə də telefon açmaq, qohunmları və müvafiq təşkilat nümayəndələri ilə görüş hüququ verilməlidir.

D. Ölkədən sürgün edildikdən sonra qəddar davranış riski

32. İşgəncələrin, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan rəftarın və ya cəzanın qadağan edilməsi, əgər hər hansı bir şəxsin işgəncə və ya amansız davranış obyektinə ola biləcəyi kimi real risklə qarşılaşacağını güman etməyə əsas varsa, həmin şəxsi bu ölkəyə göndərməmək öhdəliyini nəzərdə tutur. Konvensiya Tərəfləri bu öhdəliyi yerinə yetirirləmi- bu görünür Komitə üçün böyük maraq kəsb edən bir məsələdir. Komitə bu məsələdə konkret nə kimi rol oynamalıdır.

33. Əgər hər hansı bir şəxs tərəfindən sürgün olunacaqları ölkədə işgəncələrə və ya amansız rəftara məruz qalmaqla barədə Strasburqa Komitəyə hər hansı bir məlumat ünvanlanarsa, bu dərhal Avropa İnsan Hüquqları Komissiyasının diqqətinə çatdırılır. Komissiyanın öz mövqeyinə görə Komitə ilə müqayisədə belə iddialara baxmaq və lazım gələrsə qoruyucu tədbirlər görmək imkanları daha böyükdür.

Əgər nümayəndə heyətinin söhbət etdiyi tutulmuş mühacir (yaxud azadlıqdan məhrum edilmiş hər hansı bir şəxs) iddia edərsə ki, göndəriləcəyi ölkədə onu işgəncə və ya amansız rəftara məruz qoyacaqlar, Komitənin nümayəndələri çalışmalıdır ki, bu iddialar müvafiq milli hakimiyyət orqanlarının nəzərinə çatdırılsın və baxılsın. Şəraitdən asılı olaraq nümayəndə heyəti tutulan şəxsin vəziyyəti barədə ona daim məlumat verilməsi haqda və yaxud tutulan şəxsə həmin məsələni Avropa İnsan Hüquqları Komissiyası qarşısında qaldırmaq imkanı barədə məlumat verilməsindən ötrü sorğu göndərə bilər (sonuncu halda tutulan şəxsin Komissiyaya şikayət vermək vəziyyətində olduğuna nəzarət etməlidir).

34. Komitənin funksiyası əsas etibarilə profilaktik funksiya olduğundan o, öz diqqətini belə məsələ üzərində cəmləməyə məhurdur ki, bütövlükdə qərar qəbul etmə prosesi şəxslərin işgəncə və ya amansız rəftara məruz qala biləcəyi ölkəyə göndərilməsinə qarşı müvafiq təminatlar təklif edirmi? Bununla bağlı Komitə belə bir məsələni də tədqiq etmək arzusunda olacaqdır ki, tətbiq edilən prosedur aidiyyəti olan şəxslərə öz şikayətlərini təqdim etmək üçün real imkan verirmi? Belə şikayətlərə baxılması tapşırılmış vəzifəli şəxslər müvafiq hazırlıq keçiblərməyi və onların digər ölkələrdə insan hüquqları ilə bağlı vəziyyət haqqında obyektiv və azad informasiya almaq imkanları varmı? Bundan başqa, həyatı əhəmiyyətli maraqların vacibliyi nəzərə alınaraq Komitə bu fikirdədir ki, şəxsin dövlətin ərazisindən çıxarılması ilə bağlı qərara qarşı onun icrasınadək digər müstəqil orqana şikayət verilməlidir.

E. Sürgün prosedurunun icrası şəraitində məcburiyyət vasitələri

35. Nəhayət, Komitə göstərməlidir ki, o, tutulmuş mühacirlərin sürgün olunması zamanı istifadə edilən icbari vasitələr haqqında bəzi ölkələrdən narahatlıq doğuran məlumatlar almışdır. Bu məlumatlarda döyülmə, əl-qolunu bağlama, ağıza tıxac qoyma və həmin şəxslərin arzusuna rəğmən onlara münasibətdə trankvilizatorların tətbiqi barədə xəbərlər öz əksini tapmışdır.

36. Komitə etiraf edir ki, dövlətin ərazisində qalmaqla qərarına gəlmiş əcnəbi vətəndaş oradan sürgün edilməsi haqqında göstərişin icrası çox vaxt çətin vəzifə olaraq qalır. Qanunlara riayət edilməsinə nəzarət edən rəsmi şəxslər bəzən bu cür ölkədən çıxarılmanı həyata keçirməkdən ötrü qüvvə tətbiq etmək məcburiyyətində qalırlar. Lakin, tətbiq edilən qüvvə məntiqi zərurət həddindən kənara çıxmamalıdır. Sürgün obyektinə olmuş şəxsi nəqliyyat vasitəsindən istifadə etməyə məcbur etmək və ya bu tələbi yerinə yetirməməyə görə cəzalandırmaqdan ötrü fiziki təsirə məruz qoymaq yolverilməzdir. Bundan başqa, Komitə qeyd edir ki, insanın ağızına tıxac qoymaq çox təhlükəli tədbirdir.

37. Komitə, həmçinin qeyd edir ki, sürgün haqqında sərəncamın obyektinə olmuş şəxslərə qarşı tibbi preparatların hər hansı tətbiqi yalnız həkimlərin qərarı əsasında və tibbi etikaya müvafiq olaraq həyata keçirilməlidir.